

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

O'ZBEKISTON:
TIL VA MADANIYAT

Adabiyotshunoslik

2023 Vol. 1 (2)

www.literature.tsuull.uz

MUNDARIJA

Mumtoz adabiyot tarixi

Qo'ldosh Pardayev "Al-isloh" jurnalida ta'lim islohi masalasining yoritilishi.....	4
Ilyos Ismoilov Nizomiy va Navoiy: bir mavzuning turfa talqini.....	18
Hamroyeva Orzigul Qofiya turlarining nazariy asoslari, tasnifi.....	33
Yulduz Abdulhakimova Alisher Navoiy va Muhammad Fuzuliy "Layli va Majnun" dostonlari muqaddimalarining qiyosiy tahlili.....	61
Gulzoda Soatova Elbekning yangi hikoyalari tahlili.....	84

Zamonaviy adabiyot muammolari

Umida Rasulova Ijodkor uslubi va badiiy mahorat.....	96
Ruxsora Tulabayeva Xudoyberdi To'xtaboyev fenomeni.....	110
Uljon Boboqulova Lirikada obraz tasnifi va talqini (Abdulla Oripov she'riyati misolida)...	121

Elbekning yangi hikoyalari tahlili

Gulzoda Soatova¹

Abstrakt

Maqolada milliy adabiyotimiz rivojiga munosib hissa qoʻshgan Elbekning hikoyanavislik mahorati haqida mulohaza yuritilgan. Ijodkor ning “Maorif va oʻqitgʻuvchi”, “Yer yuzi” kabi jurnallarda nashr etilgan, joriy nashrlarda uchramaydigan “Qishloqqa sayohat”, “Kelgusining quyoshi”, “Kuzatishda”, “Yangi turmush izlovchi”, “Moshqochi Erboʻta”, “Jadidchi Qoravoy” kabi hikoyalari tahlil etilgan. “Qishloqqa sayohat” hikoyasida xarobaga aylangan qishloq va buning sabablari, “Kelgusining quyoshi” hikoyasida tunda kitob oʻqiyotgan bola, “Kuzatishda” hikoyasida yangi jaddilar maktabida oʻqib, otasining eʼtiroziga uchragan farzand, “Yangi turmush izlovchi” hikoyasida yangi, yengil hayotni sevuvchi Qahhorxoʻjaning hayoti, “Moshqochi Erboʻta” hikoyasida boylar qoʻlida ishi yurishmagan Erboʻta ning turmushi, “Jadidchi Qoravoy” hikoyasida esa bir savdogar boyning oʻgʻli Qoravoy haqidagi fikrlar tahlilga tortilib, ilmiy xulosalar chiqarilgan.

Kalit soʻzlar: *Elbek, ilm, milliy ozodlik, jadid, taʼlim-tarbiya, kelajak, hikoya, hikoyanavis.*

Kirish

Elbek oʻzbek adabiyoti rivojiga oʻzining sheʼrlari, hikoyalari, dostonlari va tarjimalari bilan munosib hissa qoʻshgan ijodkorlardandir. Ijodkor sheʼriy va nasriy asarlarida oʻzbek xalqining yaqin tarixidan olingan, shu jumladan, shoirning oʻtmishi bilan bogʻliq voqealar tasviri gavdalanadi. U tarixiy oʻtmishga murojaat etganida ham, zamonaviy mavzularda qalam tebratganida ham ibratli voqealarni tasvirlashga, zamondoshlarining, ayniqsa, yosh avlodning dunyoqarashi va axloq odobini shakllantirishda katta ahamiyatga ega boʻlgan masalalarni koʻtarishga intilgan. Bolalarga bagʻishlangan asarlari bilan oʻzbek bolalar adabiyotining rivojiga sezilarli hissa qoʻshib, XX asr oʻzbek adabiyotida birinchi boʻlib sheʼriy roman janrini boshlab bergan. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari uchun “Yozuv

¹Soatova Gulzoda Nurmamat qizi – filologiya fanlari boʻyicha falsafa doktori (PhD), Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat oʻzbek tili va adabiyoti universiteti.

E-mail: soatovagulzoda@navoiy-uni.uz ; soatovagulzoda001@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2064-8088

Iqtibos uchun: Soatova G.N. 2023. “Elbekning yangi hikoyalari tahlili”. *Oʻzbekiston: til va madaniyat. Adabiyotshunoslik* 1 (2): 84-95.

yo'llari" (birinchi bo'lak, 1921), "O'rnak", "Boshlang'ich maktabda ona tili" (1923), "Go'zal yozg'ichlar" (1925) kabi o'quv qo'llanmalari va majmualarni yaratgan.

Elbek juda murakkab qatag'on davrida Cho'lponga ergashib ijod qildi. XX asrning 80-yillaridan ijodkor hayoti va ijodini o'rganish boshlandi. N.Qobulobning "Elbek" adabiy portreti [Qobulov 1988], A.Aliyevning "Elbek va davr adabiy jarayoni" [Aliyev 1989, oktabr, 3-4] maqolasi, H.Uzoqovning "Momaguldurak", [Uzoqov 1993], 1999-yillarda nashr ettirgan "Tanlangan asarlar"i [Elbek 1999], U.Amonovning "Armug'on yolqinlar" [Amonov 2017] she'riy to'plami, O.Abdullaevning "Mungli qushim" [Abdullayev 1999] she'riy to'plami shular jumlasidandir.

Asosiy qism

Elbekning nasriy asarlariga e'tibor qaratsak, Haydarali Uzoqov tomonidan 1993, 1999-yillarda tayyorlangan "Tanlangan asarlari" da 8 ta "Fohisha", "Ona", "Anorgul", "Dadamat", "Chirchiq", "Men kim bo'laman", "Qahhorxo'ja", "Qo'shchi Turg'un" nomli hikoyalari berilgan. Boshqa elbekshunos olimlar nashrlarida Elbek hikoyalari bosilmagan, ular haqida mulohaza yuritilmaydi. H.Uzoqov Elbekning "Dadamat", "Qo'shchi Turg'un" hikoyalar to'plamini "eskirgan, bo'sh asarlar" [Elbek 1999, 19] deydi. "Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalida Elbekning joriy nashrlarda uchramaydigan "Qishloqqa sayohat" [Elbek 1925, 1, 136-143] "Kuzatishda" [Elbek 1925, 2, 60-62], "Kelgusining quyoshi" [Elbek 1925, 9-10, 74-76], "Yangi turmush izlovchi" [Elbek 1926, 7-8, 25-27], "Mashshoqchi Erbo'ta" [Elbek 1926, 9, 40-41] nomli hikoyalari, "Yer yuzi" jurnalida esa "Jadidchi Qoravoy" [Elbek 1926, 4, 15-16] hikoyasi chop etilgan. Ushbu hikoyalar bilan tanishganimizda H.Uzoqovning yuqoridagi fikrlari to'lig'icha o'zini oqlamasligiga guvoh bo'ldik. Chunki yoshlarni ilm-ma'rifatga yo'naltirish, istiqbolli yorug' kelajakka intilish g'oyalari hech qachon eskirmaydi.

"Maorif va o'qitg'uvchi" jurnalining ilk sonida Elbekning "Qishloqqa sayohat" hikoyasi chop etilgan. Muallif ko'pdan beri bormagan, bolaligi o'tgan qishlog'iga bahor faslida borishga to'g'ri kelib qoladi. Bu, albatta, unga o'zgacha kayfiyat, ruh bag'ishlaydi. O'sha bolaligidagi ko'm-ko'k o'rmonlar, tiniq suvlar, fayzli ko'chalar ko'z oldidan o'tadi. Juda sevinib, ot aravada yo'lga tushadi. Ilk bor uni keksa tog'lar kutib oladi va shunday deydi. *"Biz seni ko'p kutdik. Va nihoyat kelding. Biz keksayib, belimiz bukilib qoldi. Bolam, endi bizda kuch qolmadi, biz saqlay olmaymiz, endi bizga ishonma, mana yurtingni*

endi o'zing saqla!"

So'ng yo'lidan daryo chiqib, unga mahzun so'zlaydi. So'zlari tushunarsiz, yoki o'n to'qqizinchi yil o'choqlaridagi falokatdan so'zlaydi yoki mening charchab, bolaligim o'tgan qishlog'imning hozirgi xarob, eski, och holatini ko'rib xafa bo'lganim uchun mening kayfiyatimni ko'taradi. Shunda birdan ko'za ko'targan qizlar kelib, ushbu qo'shiqni birgalikda kuylaydi.

*Daryolarni bo'ylaymiz,
Erkinlikda o'ynaymiz.
Qurib ketsun qari chollar,
Biz ularga tegmaymiz.
Soylar to'lib suv oqar,
Tursun sochpopuk taqar.
Boyaqish cholg'a tushibdur,
Ko'z yoshig'a kim boqar.*

Hikoya qahramoni qishloqqa kelganida bolaligidagi qishlog'idan asar ham qolmaganini, xayolidagi orzulari sarob yekanini anglaydi. Och-nahor, ozib ketgan, umidsiz odamlarni, xaroba, buzilgan eski uy va ko'chalarni ko'rib o'kinadi va o'tkinchilardan buning sababini so'raydi. Ular buning sababi tinimsiz bo'lib turadigan urushlarda ekanligini aytadi. Ammo muallif bunday ayanchli turmushning sababi odamlarning yalqovligi, bilimsizligi, yashash yo'llarini o'rganmaganligi degan xulosaga keladi.

Elbek o'z davrining hur fikrli ijodkori sifatida u yerda ya shovchi kimsalarga rahmi keladi, ularning bu ahvolga tushishiga o'zlari sababchi ekanligini ta'kidlaydi. Darhaqiqat, ilmi, mehnatsevar, tadbirkor insonlar har qanday vaziyatda ham farovon turmush kechirish yo'llarini topa oladi. Muallif bunday xulosaga kelishdan oldin bolaligi o'tgan qishloqning abgor holatini, odamlarning achi narli ahvolini "19-yil o'choqlaridag'i falokatdandir" deb ham o'ylaydi. Bu bejiz emas, albatta. Tarixdan ma'lumki, birinchi jahon urushi hamda oktabr inqilobidan so'ng boshlangan fuqarolar urushi mamlakatda katta inqirozni vujudga keltirdi. Ijtimoiy-iqtisodiy hayotning butunlay izdan chiqishi natijasida sho'rolar mamlakatining aksariyat hududlarida ocharchilik boshlandi. Shu mamlakatning bir o'lka-si sifatida Turkiston ham bu falokatdan chetda qolmadi. Bu haqida Q.Rajabov shunday deydi: "O'tgan asrning yigirmanchi yillarida yuz bergan ocharchilik va qahatchiliklar million-million kishilarning hayotiga zomin bo'ldi va shuning barobarida rus xalqi tarixida ham mudhish sahifalar bo'lib qoldi" [Rajabov 2021, 44, 5]. Shuningdek, hikoyada suv olib ketish uchun daryo bo'yiga kelgan qizlarning

qo'shiqlari ham keltiriladi. Aslida, bu qo'shiq zamirida qizlarning taqdiri yoritilgan. Kambag'allik, bechoralik sabab boy chollarga tegib mahzun bo'lgan qizlar daryo bo'yida xonish qiladi. Bu voqealar tariximizning qora kunlari sifatida xotiralarda saqlanadi.

Elbekning "Qishloqqa sayohat" hikoyasi murakkab davr dagi tariximizning bir darakhchisi va bu musibatlarga chora izlagan xalqparvar bir ijodkorning qalb nidosidir.

Elbekning "**Kuzatishda**" nomli hikoyasida oddiy, sodda, taqdir sinovlarini ko'raverib ko'zi qotgan Toshboboning boshidan kechirganlari hikoya qilinadi. U dunyoda biron kishini, ayniqsa, yaqin insonini uzoq safarga jo'natishdek og'ir ish bo'lmasligini aytib, o'zining temir yo'l bo'lmagan paytlardagi safari haqida so'zlaydi. Safarga chiqish oldidan oila a'zolarining holatini quyidagicha tasvirlaydi: *"Birov o'ldirib qo'ysa, o'liklari dala-toshda qolib, biz bularni, bular bizlarni ko'rolmay qolarmi ekanlar, deyishib bizning jo'nashimiz oldidan barchalari qayta-qayta quchoqlashib ko'rishar edilar, onala rimiz bo'lsa bo'ynimizg'a yopishib, sira qo'yg'isi kelmay yig'lab-yig'lab nochor qolishar edilar"*. Taqdir taqozosi bilan 45 yoshga to'lganida bir o'g'il ko'rib, yoshiga yetganida uni o'qish uchun maktabga bergani, ammo 6-7 yilda ham hech narsa o'rgana olmagan uchun uni bir o'rtog'ining gapi bilan yangi maktabga ko'chiradi. U maktab shunday maktab ekanki, hatto ota-onasidan ham uzoqlashib, bezib, hech kimni tanimaydigan bo'lib qolishi, faqat o'qishni xohlashi, o'g'li hozir uylanib, ikki bolalik bo'lsada, o'rtoqlari bilan "L" shahriga borib o'qib kelishini, Toshbobo esa har doim o'g'lini kuzatish uchun stansiya-ga chiqqanida o'z ota-onasi yodiga tushishi kabi masalalar hikoya qilinadi.

Ushbu hikoya Elbekning Haydarali Uzoqov tomonidan 1999-yilda nashrga tayyorlangan "Tanlangan asarlari"da va boshqa to'plamlarda uchramaydi. Elbekning bu hikoyasi orqali yoshlarning o'qishi, chet davlatlarda ta'lim olishi, dunyo kezib, bilimni yuksal tirish, har tomonlama mukammal, ma'naviyatli yosh kadrlar millat kelajagi uchun zarur ekanligi ta'kidlanadi. Toshboboning o'g'li yangi maktabga o'qishga kirib, tezda savodli bo'lishi, o'qishini davom ettirish uchun murakkab davr sinovlaridan qo'rqmaganligi, oilali bo'lsada, o'qishini davom ettirishi yuqoridagi fikrimizning isbotidir. Yana muallif negadir o'g'li ta'lim olayotgan shahar nomini sirli ravishda "L" shahar deb beradi, ochiq ko'rsatmaydi.

Elbek o'z davrining yosh avlodga bilim tarqatuvchi fidoyisidir. Ashurali Zohiriy ta'biri bilan aytganda: "Shoir Elbek – xalq mulki – og'iz adabiyotini xalqdan olish va xalqqa qaytadan yetkazishda el

tilining tushunarli ta'sirlaridan ko'p foydalangan, el bolalar adabiyo tida masalchilikni yaratgan katta san'atkor" [Elbek 1999, 10] edi. 20-30-yillarning yetuk munaqqidi, professor Abdurahmon Sa'diy ta'biricha: "Masalchilikni Elbek boshladi, tarjima yo'li bilan emas, balki masalchilikni tug'dirish yo'lini tutdi. Hali bu yo'lda undan boshqa kishi ko'rinmagan" [Elbek 1999, 9].

Elbekning **"Kelgusining quyoshi"** hikoyasi tunda sham yog'dusida kitob o'qiyotgan bola obrazi orqali millat istiqboli ana shunday ilmgacha chanqoq farzandlarga bog'liq ekani tasvirlangan. Hikoyada quyosh botib qorong'ulik butun kechani o'rab oladi. Tunda ko'chada ketayotgan yo'lovchi yarim tun bo'lishiga qaramay, bir uyeshi gidan yorug'lik tushib turganini ko'radi. Yo'lovchi eshik tirqishidan uyga ko'z tashlaydi. Siniq oynali, eshiklari ochiq uyda uch kishilik joy solingan, joylarning biri bo'sh, ikkisida odam bor. Yotganlardan biri uxlolmay bir tarafga ko'z tikadi. Bo'sh joy egasi yosh bola bo'lib, u chiroq yorug'ida kitob o'qib o'tirar, uxlay olmayotgan uning onasi edi. Hikoyada bu parcha quyidagicha tasvirlanadi: *"... Qorong'ida bo'lg'on narsalarni ko'raturg'on ko'zlarim nechun yorug'da yaxshi ko'ra olmaydirlar?" deb qo'ydimda takror qaradim. Bu gal chiroq yaqinida qimirlamoqda bo'lg'on bir narsaga ko'zim tushdi. Yana diqqat bilanoq qaradim, ko'rdim: yoshg'ina bir bola kichik o'rindiqqa o'ltirib kitob o'qimoqda edi. Darhol dedim: "Yorug'liq yorug'liqg'a qo'shilg'ach qanday ko'rinsun? Bu vaqt men, bir tomong'a termulib yotg'on kimsaningda, kelgusining quyoshi bo'lishig'a tayyorlanmoqda bo'lg'on bolaning onasi ekanligin angladim"*.

Mazkur hikoyada ham yuqoridagi hikoya kabi ilmli bolalar kelajagimizning quyoshi ekanligi ta'kidlanadi. Kechasi sham yorug'ida kitob o'qiyotgan bola, farzandining yoniga kelib joyida uxlashini kutib yotgan ona obrazida yosh avlodni ilm olishi uchun ko'maklashish zarurligi, shunda yurt kelajagi porloq bo'lishi tasvirlanadi. Kitob o'qib, ilm olayotgan bola nurga, yorug'likka qiyoslanadi. Bu yerda tasvirlangan tun, jaholat qorong'uligida qolib ketayotgan jamiyat, sham yorug'ida kitob o'qiyotgan bola esa bu qorong'ulikni daf qiluvchi yorug'lik ramzidir.

Hikoyada ko'tarilgan mavzu bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Yoshlarning ilm olishi erkka erishishning birinchi yo'li sifatida ko'rsatiladi. Ushbu g'oya Elbekning "Erk nima?" [Elbek 1999, 71] she'rida ham quyidagicha tavsiflanadi.

*Erk ma'nisi erkin bo'lmoq,
Ilm-u hunar bilan to'lmoq.
Yo'qsil elga bilim bermak,*

Mashaqqatga ko'krak kermak!

“Yangi turmush izlovchi” hikoyasida bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan mavzu qalamga olinadi. Unda xotinboz Qahhorxo'janing yengil tabiatliligi, turmushga to'g'ri baho bermasligi, o'tkinchi hoy-u havasga berilib, ayol zotiga past nazar bilan qarashi va uning ayanhli turmushi haqida hikoya qilinadi. Bir kuni u do'sti bilan birgalikda ziyofatda o'tirib, ichkilikdan mast bo'ladi va do'stiga shunday deydi: *“Endi, do'stim, yangi turmushg'a ko'chsam deyman; ota-onam bir narsa demaydurku, lekin xotinim qarshi bo'ladir, o'zi nodon bo'lg'ani ustiga, ish bilmas, yaramas bir xotun. Uni qo'yub, o'zimga yarasha bir xotun olsam deyman... Senga ayta qolsam, men bir qizni sevaman, u qiz ham, men kabi, yangi turmushni sevgan bir qiz. O'zi yaxshi, xat-savodli. Men unga bir necha topqir xat yozdim, lekin qat'iy javob ololmadim. Har holda u, xatimni o'qig'on bo'lsa kerak. Shuning uchun tezdin, xotunimni quvishim lozim”*. Qahhorxo'ja xotinini haydab, ma'shuqasiga uylanadi. To'yida o'rtoqlari: *“Bizga ham shunday yangi hayot nasib etsin”,* - deb duo qilishadi. Qahhorxo'ja esa mag'rur lanib, endi ota-onaning rayiga qarab uylanadigan vaqt o'tdi, endi o'z sevganiga uylanadigan zamon keldi. Shunda yangi turmush yanada totli bo'ladi, - deydi.

Qahhorxo'ja yangi rafiqasi bilan baxtli yashay boshladi. Ammo ularga ota-onasi xalaqit berardi. U shunday o'yladi: *“Endi qan day bo'lsa-da, shul muhitdan uzoqqa qochish kerak. Bu churuk miyali ota-ona ularning turmushini og'ulaydir, bu turg'on gap. Eski hayotdan butunlay qutulish uchun muhitni tuzatish kerak. Buning uchun Ovro'pa hayotiga ko'chish zarur!”*. U shu fikrlar bilan rafiqasini oldi va Ov-ro'paga ko'chib ketdi. Boshida u yerda juda baxtli yashadi, lekin ko'p o'tmay Ov-ro'palik bir qizni sevib qoldi-da, bu rafiqasidan ham voz kechadi. Ayol qo'lidagi bola bilan yurtiga qaytar ekan, Qahhorxo'janing: *“Seni hech qachon tashlab ketmayman”,* - degan so'zlari qu-loqlari ostida jaranglar edi. O'ksib-o'ksib yig'lar ekan, dunyo uning holig'a kulib boqqanday bo'ldi.

Elbek tarbiyaviy mavzularda ham saviyasi yuksak hikoyalar yaratgan. **“Yangi turmush izlovchi”** hikoyasi shular jumlasidan. Yengil hayotga uchib, hoy-u havasga berilgan Qahhorxo'janing qismati barcha davrda uchraydigan illat. Buning yechimi tarbiya mas-alasiga borib taqaladi. Oilada mustahkam tarbiya topgan, dunyoqarashi keng farzand hech qachon bunday hayot yo'lini tanlamaydi.

Qahhorxo'ja chiroyli ayollar bilan yashashni xohlaydi, ammo o'sha ayolning ko'ngli bilan qiziqmaydi. Nima istashi, kelajak uchun nimalar qilish zarurligi, yoshlikdagi hayoti keksalik uchun zamin

hozirlash degani ekanligini tushunmaydi. Faqat bugungi kun bilan nafsining quli bo'lib yashaydi. Eng qizig'i, uning bu ishi noto'g'ri ekanligini tevarak-atrofidagilarining hech biri aytmaydi. Hattoki, o'rtoqlari orasida unga havas qilganlari ham bo'ladi. Ish shu darajaga yetib boradiki, endi Qahhorxo'jaga ota-onasi ham og'irlik qilib qoladi. Demak, uning qalbida ayoli u yoqda tursin, o'zining ota-onasiga ham mehr yo'q. Natijada, uning qo'lida qancha ayollar azob chekadi. Achinarlisi, bu hodisaga odamlar befarq qaraydi. Davr jaholatga yuz tutadi.

Hikoya Qahhorxo'janing Yevropaga borib, sevib uylangan ayolini ham haydab yuborishi, ayolning iztiroblar ichida qolishi bilan yakunlanadi.

Hikoya mavzusi ancha keng va dolzarb. Muallif ilmsizlik va ma'rifatsizlik, jaholat zamiriga qurilgan hayotni yetarlicha ochib beradi.

Elbek har bir hikoyasida jamiyatdagi tomir otgan illatlardan birini fosh qiladi. Elbek hikoyalari haqida Salimxon Tillaxonov shunday deydi: "Elbek O'zbekistonning Cho'lpondan keyingi milliy shoiridir. Lekin Elbek Cho'lponga o'xshagan sodda emas, juda pishiqdir. Shuning uchun ko'p vaqtlarda yozg'on she'rlarining ko'pini zamong'a to'g'rilag'on bo'lib yozadir" [Tillaxonov 2002, 1, 147-148].

Elbekning "**Moshoqchi Erbo'ta**" hikoyasini S.Tillaxonov ta'kidlaganidek, zamonga to'g'rilab yozilgan hikoyalardan biri desak bo'ladi. Hikoyada otasi Qurbon ota tif kasalligidan o'lib, keksa onasi bilan qolgan Erbo'taning og'ir hayoti, moshoq terib, qattiq non yeb, xor-u zorlikda kechirgan kunlari hikoya qilinadi. Qishda kun kechirishi yanada og'irlashgan Erbo'ta Do'smat boyning uyiga borib ish so'raydi. Boy esa uni oddiy bir xizmatkor sifatida qabul qiladi. U boyning uyida besh yil xizmat qilib, hayotini yo'lga solish o'rniga, aksincha, boy undan uyini olib qo'yadi. Bu hikoyada shunday kel tirilgan. *"Bir kuni Erbo'ta og'ildagi mollarni qarab yurar edi, birdan xo'jayini kelib uni so'ka boshladi. Erbo'ta oldin buning sababini bil-madi. So'ngra uning "Ahmoq, to'yib qolding-da a?! Mening so'zlarim qulog'ingga yoqmayturg'on bo'lib qolibdir-da? Ahmad kalning o'g'li – Zikr kalga nima deding? Meni unga xo'p yomonlabsan-a? Men senga shuncha yaxshiliq qilsam ham oxirgi ishing shul bo'ldimi? Hali sen menga do'q qilib qutulib ketmakchimi eding, seni besh yil boqdim, buning haqqini to'lab ket, hovlingni sotdirib bo'lsa ham, haqqimni un-dirib olaman!..*

Buning bilan ham qolmay, boyaqishning boshig'a ikki daf'a kaltak ham kelib tushdi. Boyaqish Erbo'ta xizmat haqqin olish emas,

hovlisidan ham ajralib qolaturg'on bo'ldi." Bunga chiday olmagan Erbo'ta shaharga ish izlab ketadi. Shahar firqa idorasi uni ishchi dehqonlar manfaatiga mas'ul ishchi etib tayinladi. Shundan so'ng uning turmushi yaxshi tomonga o'zgardi.

Ushbu hikoyaning o'ziga xos tomoni shundaki, unda o'zbek dehqonlarining, xizmatchilarining og'ir ahvoli, ezilishlari qalamga olinadi.

Elbekning "Yer yuzi" jurnalida nashr etilgan **"Jadidchi Qoravoy"** hikoyasida Qoravoy ismli yigit taqdiri hikoya qilinadi. U bir boy savdogarning o'g'li bo'lib, savdogarchilik bilan shug'ullanishi, inqilob davriga kelib esa bu hunarini tashlab jadidchilik libosini kiyganligi ta'kidlanadi. Voqealar rivojida Qoravoy qo'lga kitob olib o'zini aqlli ko'rsatishi, teatrga borishi, u yerda go'zal ayollarni qarmog'iga ilintirishi, o'zining xotini esa g'am-alamdan sil kasaliga chalib vafot etishi, Qoravoyning hatto xotining marakasida ham yo'qligi hikoya qilinadi. Ushbu lavha hikoyada quyidagicha keltiriladi: *"Uylanganiga bir necha yillab vaqt o'tsa-da, baxtsiz xotiniga qaramay doim ko'chada kezardi. Xotin boyaqish eri qayg'usida ko'p yillarni o'tkazdi. Eng so'ng og'ir kasalga yo'liqdi. Qayg'u alam orqasidan bosh ko'targ'uvchi varam (sil) uning yoqasidan tutdi. Buning oh-u qayg'ulari Qoravoyning o'ynoqi ko'zlariga ko'rinmadi. Ul haligi xotinning ishqig'a tutilg'on, go'yoki oshiq bo'lg'on edi"*.

Ushbu hikoyada jadidchi Qoravoyning hayoti bilan birgalikda o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy hayot ham namoyon bo'ladi. Boy savdogar o'g'li Qoravoyning bolsheviklar davri boshlanishi bilan jadidga aylanib olishi, jadidchilarning qo'lida kitob bilan tasvirlanishi, teatrga borib namoyish etilgan asarlardan bahramand bo'lishi, ayollarning ochiqlikka chiqishi bunga misol. Albatta, har bir davrning ziyoli ijodkori o'z asarida ijtimoiy muhit, oddiy xalq turmushini aks ettiradi. Qoravoyning xurmacha ishlari hikoyada asosiy masala qilib olingan. Ammo hikoya qahramoni Qoravoy hikoyaning sarlavhasida "Jadidchi Qoravoy" deb berilsa-da, haqiqiy jadidchi emas. Qoravoy ham shu davrning Behbudiy qalamiga mansub "Padarkush" asaridagi Toshmurod kabi savodsiz yoshlardan biri. Bu haqida hikoyada shunday deyiladi: "Yoshliqdan savdogar kasbi bilan o'sgan Qoravoy har narsani pul bilan o'lchab o'rganganlikdan ilmining kerakmi, yo'qmi ekanligi to'g'risida boshini qotirmas edi. Biroq ko'z og'rig'iday to'satdan bo'lib qolg'on inqilob uning kayfini biroz qochirdi".

Bu masalalar davr nashrlarida keng muhokama qilingan. Bu borada "Sharq haqiqati", "Inqilob", "Yangi yo'l", "Er yuzi", "Alanga",

“Bilim o‘chog‘i”, “Maorif va o‘qitg‘uvchi” kabi gazeta va jurnallar jamoatchilik nazarini tortgan va ularda davrning til siyosati, adabiyotning ilmiy muammolari, adabiy taftish va adabiy tanqid bilan birgalikda ta‘lim-tarbiya masalasi ham erkin muhokama ob‘ekti bo‘lgan. Fitrat so‘zlari bilan aytganda “... millatimiz, xalqimiz, bu darajada tuban qoluvlariga, shu martabada yomon kunlarga tushuvlariga nodonlig‘lari sabab bo‘ldi, bizning uchun o‘quv, ilm-ma‘rifatga yopishuv lozim, vatanimiz, mamlakatimiz va millatimiz ilm nuri birla yoq tursun, din ham dunyo ilmlari birla jihozlansun” [Fitrat 1991, 13,4].

Elbek hikoyani badiiy jihatdan mukammal tarzda sayqallashtirmagan bo‘lsa ham bir podsholik ikkinchi bir davrga o‘z o‘rnini bo‘shatib berayotgan murakkab bir sharoitda oddiy qora xalqning ahvoli, ilmsizlik, ta‘lim-tarbiya kabi masalalarga befarq bo‘lmagani, ushbu muammolarni ommaga ochiq-oydin ko‘rsatishga harakat qilganining guvohi bo‘lamiz.

Xulosa

Xullas, Elbek 20-asr o‘zbek adabiyotida birinchi bo‘lib she‘riy roman janrini boshlab berish bilan birgalikda hikoyanavis sifatida ham adabiyotimiz tarixida iz qoldirdi. Elbek hikoyalari orqali ilmli, shijoatli yoshlar millat kelajagi ekanligi, ayollar erki, bilim olishi, ozod va farovon vatan qurish uchun o‘zlikni anglash, tilimizni, adabiyotimizni yuksaltirish lozimligi haqidagi muhim fikrlarni xalqqa yetkazdi.

Elbek nafaqat muallimlik-tarbiyachilikda, 20-30-yillar bolalar adabiyoti ravnaqi uchun haqiqat va istiqlol yo‘lida kurashishda, ona tilimizni e‘zozlash va unga sadoqat bilan qarashda, sochma va tizma asarlarning mohir tarjimoni sifatida yetakchi, balki haqli ravishda u nosirlik faoliyatida qudratli, ilm-ma‘rifatli yoshlar taqdiri, milliy istiqlol harakatini aks ettira olgan iste‘dodli ijodkordir.

Adabiyotlar

- Қобулов Нурмуҳаммад. 1988. *Элбек*. Тошкент: Ғафур Ғулом.
- Алиев Аҳмад. 1989. *Элбек ва давр адабий жараёни*. Ўзбек адабиёти ва санъати. Октябръ.
- Алиев Аҳмад. 1989. Элбек ижоди билан қайтди. *Тошкент ҳақиқати*, 24 июнь.
- Машриқ Юнусов (Элбек). 1993. *Момагулдурак*. (Нашрга тайёрловчи Узоқов Ҳайдарали). Тошкент: Чўлпон.
- Машриқ Юнусов (Элбек). 1993.1999. *Танланган асарлар*. (Нашрга тайёрловчи Узоқов Ҳайдарали). Тошкент : Шарқ.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 2017. *Armug‘on yolqinlar*. (Nashrga tayyorlovchi Amonov Ulug‘murod). Toshkent: Turon zamin ziyo.

- Машриқ Юнусов (Элбек). 1999. *Мунгли қушим*. (Нашрга тайёрловчи Абдуллаев Ортиқбой). Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти.
- Машриқ Юнусов (Элбек). 1999. *Танланган асарлар*. (Нашрга тайёрловчи Узоқов Ҳайдарали). Тошкент: Шарқ.
- Mashriq Yunusov. (Elbek). 1925. Qishloqqa sayohat. Maorif va o'qitg'uvchi. № 1. – B.136-143.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1925. Kuzatishda. Maorif va o'qitg'uvchi. № 2. – B.60-62.
- Mashriq Yunusov (Elbek).1925. Kelgusining quyoshi. Maorif va o'qitg'uvchi. № 9-10. – B.74-76.
- Mashriq Yunusov (Elbek).1926. Yangi turmush izlovchi. Maorif va o'qitg'uvchi.№ 7-8. – B. 25-27.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1926. Moshoqchi Erbo'ta. Maorif va o'qitg'uvchi. № 9. – B. 40-41.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1926. Jadidchi Qoravoy. Yer yuzi. № 4. – B. 15-16.
- Қаҳрамон Ражабов. 2021. Туркистонда очарчилик оқибатлари. Ўзбекистон адабиёти ва санъати. 29 октябрь. 44(4651-сон).
- Тиллахонов Салимхон. 2002. Хотиралар. Шарқ юлдузи. 1. – B.147-148.
- Фитрат Абдурауф. 1991. Жоҳилона мутаасибга мисол. Халқ сўзи. № 13 декабрь. – B.4. (Мақола “Очиқ сўз” газетасининг 15-январ сонидан олинган).
- Jabborov, N. (2022). Cho'pon – chin yurak va his shoiri . in Library, 22(3), 297–304. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/17732>
- Pardaev, K. (2021). Interpretation of historical events in the work of Mukimi. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 11(4), 278-283.
- Normurotovich, A. S. (2023). A DESCRIPTION OF THE SOURCES OF THE LITERARY HERITAGE OF AKHMAD TABIBY. Open Access Repository, 4(2), 305-311.
- Soatova, G. N. Q. (2022). «MAORIF VA O 'QITG 'UVCHI» JURNALIDAGI TARIJIMA ASARLARDA ASLIYAT MANBANING SAQLANISH DARAJASI (1925-1929 YILLARDAGI SONLARI ASOSIDA). Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(7), 665-675.
- Rahmonova, D. (2021). Ривож ми́ллат истар э́рсанг. in Library, 21(1), 3–15. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/8139>
- Makhmudovna, M. S., Saripul, A. R., & Eisar, J. (2023). ANALYSIS OF TEXT DIFFERENCES IN MUTRIB'S WORKS. *American Journal Of Philological Sciences*, 3(04), 41-47.
- Madirimova, S. (2019). Mutrib Xonaxarob asarlari qo 'lyozmalarining ilmiy tavsifi. *Oltin bitiglar–Golden Scripts*, 3(3).

Analysis of Elbeck's new stories

Gulzoda Soatova¹

Abstract

The article discusses the story-writing skills of Elbek, who made a significant contribution to the development of our national literature. The author's stories published in magazines such as "Maorif va o'qitg'uvchi", "Yer yuzi", "Qishloqqa sayohat", "Kelgusinin quyoshi", "Kuzatishda", "Yangi turmush izlovchi", "Moshqochi Erbota", "Jadidchi Qoravoy" are not found in current publications analyzed. In the story "Qishloqqa sayohat" the village turned into ruins and the reasons for it, in the story "Kelgusining quyoshi" a boy reading a book at night, in the story "Kuzatishda" a child studying at a new modern school and being objected by his father, in the story "Yangi turmush izlovchi" the life of Kakhorkhoja, who loves a new, easy life, In the story "Moshqochi Erbo'ta", the life of Erbota, whose business was not in the hands of the rich, and in the story "Jadidchi Qoravoy", the thoughts about Karavoy, the son of a rich merchant, were analyzed and scientific conclusions were drawn.

Keywords: *Elbek, science, national liberation, past, education, future, story, story writer.*

References

- Qobulov Nurmuhammad. 1988. Elbek. Toshkent: G'ofur G'ulom.
- Aliyev Ahmad. 1989. Elbek va davr adabiy jarayoni. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. oktabr.
- Aliyev Ahmad. 1989. Elbek ijodi bilan qaytdi. Toshkent haqiqati, 24-iyun.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1993. Momaguldurak.(Nashrga tayyorlovchi Uzoqov Haydarali). Toshkent : Cho'lpon.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1993. 1999. Tanlangan asarlar (Nashrga tayyorlovchi Uzoqov Haydarali). Toshkent: Sharq.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 2017. Armug'on yolqinlar. (Nashrga tayyorlovchi Amonov Ulug'murod). Toshkent: Turon zamin ziyo.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1999. Mungli qushim. (Nashrga tayyorlovchi Abdullaev Ortiqboy). Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1999. Tanlangan asarlar. (Nashrga tayyorlovchi

¹*Soatova Gulzoda Nurmamat qizi* – Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: soatovagulzoda@navoiy-uni.uz ; soatovagulzoda001@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2064-8088>

For citation: Soatova, G. 2023. "Analysis of Elbeck's new stories". *Uzbekistan: Language and Culture. Literature* 1 (2): 84-95.

- Uzoqov Haydarali). Toshkent: Sharq.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1925. Qishloqqa sayohat. Maorif va o'qitg'uvchi. №1. – B.136-143.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1925. Kuzatishda. Maorif va o'qitg'uvchi. № 2. – B. 60-62.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1925. Kelgusining quyoshi. Maorif va o'qitg'uvchi. № 9-10. – B.74-76.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1926. Yangi turmush izlovchi. Maorif va o'qitg'uvchi. № 7-8. – B. 25-27.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1926. Mashshoqchi Erbo'ta. Maorif va o'qitg'uvchi. №9. – B. 40-41.
- Mashriq Yunusov (Elbek). 1926. Jadidchi Qoravoy. Yer yuzi. №4. – B. 15-16.
- Qahramon Rajabov. 2021. Turkistonda ocharchilik oqibatlarini. O'zbekiston adabiyoti va san'ati. 29-oktabr. 44(4651-son).
- Tillaxonov Salimxon. 2002. Xotiralar. Sharq yulduzi. 1. 147-148-betlar.
- Fitrat Abdurauf. 1991. Johilona mutaasibga misol. Xalq so'zi. № 13-dekabr. – B.4. (Maqola "Ochiq so'z" gazetasining 15-yanvar sonidan olingan).
- Jabborov, N. (2022). Cho'lpon – chin yurak va his shoiri . in *Library*, 22(3), 297–304. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/17732>
- Pardaev, K. (2021). Interpretation of historical events in the work of Mukimi. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(4), 278-283.
- Normurotovich, A. S. (2023). A DESCRIPTION OF THE SOURCES OF THE LITERARY HERITAGE OF AKHMAD TABIBY. *Open Access Repository*, 4(2), 305-311.
- Soatova, G. N. Q. (2022). «MAORIF VA O 'QITG 'UVCHI» JURNALIDAGI TARJIMA ASARLARDA ASLIYAT MANBANING SAQLANISH DARAJASI (1925-1929 YILLARDAGI SONLARI ASOSIDA). *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(7), 665-675.
- Rahmonova, D. (2021). Ривожии миллат истар эрсанг. in *Library*, 21(1), 3–15. Retrieved from <https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/8139>
- Makhmudovna, M. S., Saripul, A. R., & Eisar, J. (2023). ANALYSIS OF TEXT DIFFERENCES IN MUTRIB'S WORKS. *American Journal Of Philological Sciences*, 3(04), 41-47.
- Madirimova, S. (2019). Mutrib Xonaxarob asarlari qo'lyozmalarining ilmiy tavsifi. *Oltin bitiglar–Golden Scripts*, 3(3).